

KİTLE İLETİŞİM ARAŞTIRMALARINDA ANADAMAR/ÇOĞULCU VE ELEŞTİREL/RADİKAL KURAM ARASINDA YÖNDEŞME TARTIŞMALARI

Şahinde Yavuz¹

Özet

1940'lı yıllardan beri kitle iletişim araştırmaları alanında, anadamar/çoğulcu ve radikal/eleştirel iki kutup arasında bir orta yol arayışı vardır. Gerek çoğulcu gelenek, gerekse eleştirel gelenek değişmez, sabit yapılara sahip değildir. Her iki geleneğin birbirleri ile ortak olan pek çok nitelikleri bulunabilir ve çeşitli girişimlerle bu ortak yönler geliştirilebilir. 1940'lı yıllarda Adorno ve Lazarsfeld'in girişimiyle başlayan iki yaklaşımın ortak bir noktada birleşip birleşmeyeceği tartışmaları 1970'li yılların ortalarından itibaren, izleyici çalışmaları örneğinde yeniden ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı, yeni medyayı dışarda tutarak, bahsi geçen iki gelenek arasında yöndeşme çabalarının tarihini ortaya koymak ve alandaki tartışmaları incelemektir. Öncülüğünü Kültürel Çalışmalar geleneğinin yürüttüğü yeni bir girişim olan izleyici çalışmalarının etkisiyle eleştirel/radikal kitle iletişim araştırmaları anadamar gelenekle yöndeşmeye doğru ilerlerken, anadamar/çoğulcu gelenek de eleştirel geleneğin saldırılarına yanıt olarak yaklaşımlarında değişiklik yapmışlardır. Sonuçta iki geleneğin bir noktada buluşmasının eleştirel çalışmaları daha az eleştirel kılmayacağı, çoğulcu geleneğin de daha eleştirel olacağına dair görüşler ortaya çıkmıştır. Yapılması gereken şey niceliksel bir sürece doğru, niteliksel bilgiyi birleştirmektir. Ancak her iki gelenek arasında ekonomik ve politik açıdan iktidarı kavramsallaştırma biçimi farklıdır. Bu farklılık, yöndeşme olgusunun varlığına kısıtlamalar getirir.

Anahtar Sözcükler: Yöndeşme, Anadamar ve Eleştirel çalışmalar, Kültürel Çalışmalar, İzleyici Araştırmaları

DISCUSSIONS OF CONVERGENCE BETWEEN THE MAINSTREAM /PLURALIST AND CRITICAL/RADICAL THEORIES IN THE MASS COMMUNICATIONS STUDIES

Abstract

Since the 1940's, there is a quest in the mass communications studies to find a midway between the mainstream/pluralist and radical/critical poles. Neither the pluralist nor the critical tradition have unchangeable, constant structures. The both traditions may have many common properties and it is possible to enhance these properties through various undertakings. The discussions concerning whether the two approaches would merge which were initiated in the 1940's by Adorno and Lazarsfeld, reappeared in the 1970's in the example of audience research. The aim of this study is to explore into the history of the attempts of convergence and to examine the discussions in the field. While the critical/radical mass communication studies moved towards a convergence with the mainstream tradition due to the influence of the audience research which is a new occurrence within the tradition of cultural studies, the mainstream/pluralist tradition modified its views as a response to the attacks coming from the critical tradition. Consequently, it has been proposed by some that a meeting of the two traditions would not make the critical studies less critical and would render the pluralist tradition more critical. What is needed is to combine the qualitative pieces of information towards a quantitative process. Yet, at the economic and political level, the two traditions have different ways of theorizing the concept of power. This difference puts limitations to the existence of the convergence.

Key words: Convergence, Main Stream and Critical Studies, Cultural Studies, Reception Analysis

Giriş

Kitle iletişim araştırmaları, anadamar/çoğulcu ve eleştirel/radikal olmak üzere ikiye ayrılır. Kitle iletişim araştırması alanında “yöndeşme” (convergence) kavramı her iki yaklaşımın birbirlerinin yöntemlerini kullanmalarını anlatmak için kullanılır. Anadamar/çoğulcu ve radikal/eleştirel akım arasında 1940'larda başlayan yöndeşme çabası, 1970'lerin ortasından itibaren ivme kazanmış, günümüze değin iki çalışma alanının birlikteliği farklı zaman ve zeminlerde tartışılmıştır. Öncülüğünü Kültürel Çalışmalar

¹ Doç. Dr. Şahinde Yavuz Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi sahinde.yavuz@gmail.com

geleneğinin yürüttüğü bu yeni girişimle birlikte, eleştirel/radikal kitle kitle iletişim araştırmaları anadamar geleneğe doğru bir yöndeşmeye doğru ilerlerken, anadamar/çoğulcu gelenek de eleştirel geleneğin saldırılarına yanıt olarak araştırma yöntemlerinde değişiklik yapmışlardır.

Bu makalede yeni medya araçları ve bu araçların kitle iletişim ortamında yarattığı dönüşümler dışarıda tutularak, iki gelenek arasında izleyici çalışmaları örneğinde yöndeşme çabalarının tarihçesi açıklanarak, iki geleneğin ya da kutbun birbirleri ile uzlaşması ve ayrım noktalarının neler olduğunun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada önce, iki geleneğin araştırma konuları kısaca ortaya konduktan sonra geleneklerin kutuplaştığı noktalar vurgulanacak, ardından farklı epistemolojilere dayanmalarına rağmen iki geleneğin birbirleri ile uzlaşması noktalarının var olup olmadığı soruşturulacaktır. Anadamar ve eleştirel çalışma gelenekleri arasında bir araya gelmeye yönelik yüksek ilgi olmasa da öncülüğünü Lazarsfeld'in yaptığı proje ile başlayan her iki geleneğin en iyi yönlerini bir araya getirme isteğine yönelik girişimler de vardır.

1. Anadamar ve Eleştirel İletişim Araştırması: İki Kutup

1940'lardan itibaren kitle iletişim çalışmalarının Chicago Okulu'nun öncülüğünden Columbia Okulu'nun öncülüğüne geçişi ile kitle iletişim alanı ayrı bir akademik alan olarak var olmuştur. Savaş sonrası Amerikan kitle iletişimi araştırmaları, kötümser kitle toplumu tezini üç boyutta eleştirmiştir: Modern toplumda biçimsel (enformel) iletişimin yalnızca küçük bir rol oynadığı, izleyicinin toplumsal anlamda atomize bireylerin toplamından oluşan bir kitle olduğu, içerik ve etkiyi eşitlemenin mümkün olduğu savunuları reddedilmiştir (Morley,1992:45). Frankfurt Okulu'nun dağılıp üyelerinin ABD'ye göç etmesinden sonra, bu Okul'un faşizmin Amerika'da da gerçekleşebileceğine dair kötümser tezi, Amerikan davranışçı bilim adamları tarafından, Amerika'da çoğulculuğun geçerli olduğu yönündeki bir savunmayla kabul edilmemiştir (Hall,1999a). Böylelikle modern toplumların, yabancılaşmış birey yarattığı tezi, çoğulculuğun yarattığı özgürlük ve seçme ile yer değiştirmektedir.

Kötümser tez, medyanın izleyicileri aracısız, dolaysız açıdan etkilediğini varsaymaktadır. Amerikalı çoğulcu bakış açısına sahip bilim adamları için dolaysız etkiyi varsayan model, sosyolojik açıdan çok naif bulunmaya başlanmış, bu nedenle medyanın sosyal etkileri yeni bir bakış açısıyla incelenmiştir. Sonuçta medyanın etkili olduğu bulunmuştur, ancak bu etki ne çok güçlü, ne de dolaysızdır (Bennett,1982:9-42). Böylelikle 1940'lı yıllara damgasını vuran "güçlü etki", "hipodermik iğne" "taşınma kemeri" gibi modeller egemen paradigmanın temel araştırma konusu olmaktan çıkmıştır. Önce yerel topluluklar, sonra da oy verme davranışları üzerine yapılan araştırmalarla, güçlü etkinin tersi olarak, kitle iletişim araçlarının tutum ve kanaatleri değiştirme gücünün *sınırlı* olduğu tespit edilmiştir.

Deneysel araştırmaların sonuçları, medyanın sanıldığı gibi etkili olmadığını gösterdiğinde, araştırma odağı "niçin etkili değil" sorusuna çevrilmiştir. Yanıt "seçicilik", "kişiler arası ilişkiler ve "izleyici ve kitle iletişimciler arasında karışan süreçler" olarak saptanmıştır (Schroeder,1987:9). Bu araştırmalar sonucunda "iki aşamalı akış", "fikir önderliği" ve "eşik bekçiliği" kitle iletişimin sınırlılığını gösteren kavramlar olarak ortaya konmuştur. Sınırlı etki kavramına göre, kitle iletişimi dolaysız etki etmemekte, izleyicinin algılama sürecinden süzülmemekte, kişilerarası ilişkilerin dolayımından geçmektedir. Sınırlı etki izleyiciyi, pasiflik

zincirinden kurtarıp güçlü bir konuma getirmiş, izleyici, medya içeriğini seçme ve deneyimlemede aktif bir rol üstlenmiştir.

1940'lardan 1960'lara kadar kitle iletişim alanında çok sayıda deneysel kitle iletişim araştırmasının yapıldığı, bir kitle iletişim kuramının geliştirilememesinden sorumlu tutularak yakınma konusu olmuştur. Deneysel araştırma psikolojide davranışçılık, sosyolojide işlevselcilik, siyaset bilimde liberal çoğulculuk olarak nitelenen bir yönelimle gerçekleştirilmiştir (Kejanlıoğlu, 1996:1520) İkinci Dünya Savaşı sonrasında toplumsal hayatı dengelemek ve denetlemek bağlamında medyaya toplumsallaştırıcı bir rol biçildiğinden, artık işlevsel bir araştırma yönelimi en kullanışlı yöntemler arasında sayılmaktadır.

2. Kitle İletişim Araştırmalarında Etkilerden İşlevlere Yönelme

1960'lı yıllara gelindiğinde etki çalışmaları giderek daha da niceliksel hale gelmiştir. Kitle iletişim araştırmalarında mesajın incelenmesi önem kazanmış, siyasal seçimler ve reklam kampanyası modeli üzerinde tasarlanmış basit, açık mesajlar üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Etkilerin incelenmesinin hem daha niceliksel, hem de daha rutin hale geldiği ortamda, Berelson yolun sonuna geldiğini öngörerek alanı terk etmiştir.² Kitle iletişiminin etkilerini ölçmeye yönelik yeni bir yönelim arayışı başlamıştır. Yeni anlayış, "işlevsel kitle iletişim araştırmaları" olarak nitelenmektedir. Yeni yönelimde kitle iletişimi, izleyici etkilerinin zorunlu ve yeterli nedeni olarak kabul edilmemekte, diğer etkenler arasında işleyen bir neden olarak görülmektedir (Alemdar-Erdoğan,1990;79).

Kitle iletişim araçlarının işlevlerinin üzerinde duran yeni araştırmaların farklı bir kolu, öznel güdüler ve tekil kullanıcıların yorumlarıyla daha fazla ilgilenmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda çeşitli bulgular ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Katz (1959), en etkili kitle iletişim aracı içeriğinin bile, bu içeriği sosyal ya da ruhsal hayatında "kullanmayan" bir bireyi etkileyemeyeceği düşüncesindedir. Katz'ın "kullanımlar" adını verdiği yaklaşıma göre, insanların değerleri, ilgi alanları, ait olduğu topluluklar ve toplumsal rolleri çok etkilidir buna ek olarak insanlar gördüklerini, işittiklerini seçerek benimsemektedir. "Kullanımlar ve Doyumlar" yaklaşımında, Katz'ın araştırması yeniden ortaya çıkmıştır. 1940'lı yıllarda Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımına öncülük eden çalışmalar; Herzog'un³ radyo bulmaca programları ve radyo "arkası yarın"larının kadın dinleyicileri ile Berelson'un "Gazetesiz kalmak ne demektir?" (1949), Wolfe ve Fiske'nin "Neden Çizgi Roman Okuyorlar? (1949) gibi çalışmalarla öncelenmiştir (Palmgreen, 1988/89:122). Öncü niteliğini taşıyan bu çalışmalarda, kitle iletişim araçlarından elde edilen doyumlar niceleyici yöntemle

² Berelson kitle iletişim alanında yaşanan bunalımın nedeni olarak, farklı disiplinlere mensup olmakla birlikte, kitle iletişim alanında araştırma yapan akademisyenlerin (bunlar siyaset bilimci H. Lasswell, toplumbilimci P. Lazarsfeld, toplumsal ruhbilimci K. Lewin ve ruhbilimci C. Hovland'dır) kitle iletişimi konu alan çalışmalar bırakıp kendi alanlarına dönmelerine bağlamaktadır (Mutlu,1994:168-174).

³ Bu çalışmada Herta Herzog, radyonun izleyiciler için ifade ettiği anlamları araştırmıştır. Araştırma 100 denek üzerinde yapılan pilot bir çalışmayla başlamış, deneklere radyoda yayınlanan gündüz arkası yarınları hakkında sorular sorulmuş, araştırmanın ikinci kısmında daha büyük bir denek kitlesine radyoda dinlenen gündüz arakası yayınlarından ne gibi doyum elde ettikleri hakkında sorular sorulmuştur. Araştırma, programın içeriğine yer vermede eksik kalsa da, izleyicilerin karakterlerle özdeşleştikleri ve özellikle eğitim düzeyi düşük kadın izleyiciler için sorun çözmede referans noktası olarak işlev gördüğü belirlenmiştir (Palmgreen,1988/1989).

sınıflandırılmıştır.

Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımı, o güne kadar üzerinde durulmayan, pasif kabul edilen izleyiciyi ilk defa aktif olarak adlandırmıştır. Ancak bu yaklaşımın izleyiciye yüklediği aktiflik, davranışçı bir aktif olma düzeyidir. Yani bireylerin toplumsal ve bireysel gereksinimleri vardır ve bunlar çeşitli davranışlarla karşılanabilir. Televizyon izleyen birey de çeşitli gereksinime göre bir programı seçer ve izler. Bu yaklaşıma göre izleyiciler, herhangi bir programı kitle iletişimcinin istediğinden çok farklı bir şekilde kullanıp, yorumlayabileceklerdir; anlamın oluşturulmasında izleyici önemli bir rol üstlenmiştir. Aktif izleyici savına göre, kitle iletişim süreci, herhangi bir durumu anlamaya çalışan kişilerin ya da grupların etkinliklerinde saklıdır. Alıcı/izleyici, belli bir enformasyonu algılayıp ve kendi anlam yapısına göre yorumladığı için kitle iletişim ancak bir kaynaktan enformasyon seçildiği zaman gerçekleşmektedir (Alemdar ve Erdoğan, 1990). Kendi etkisini kendi seçen birey, davranışlarının da sorumlusudur. Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımı, böylece gücü televizyon mesajından almış, izleyiciye devretmiştir. Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımına göre ihtiyacı karşılayan her şeyin bir işlevinin oluşu iletişim araçlarının da işlevsel oluşunu beraberinde getirmiş bu açıdan iletişim sisteminin kötü işlevi olamayacağı bulgusu ortaya atılmış ve iletişim sistemi ile birey arasındaki güç dengesizliği görmezden gelinmiştir (Erdoğan ve Alemdar, 2002:195). Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımının eleştirildiği bir diğer nokta, anlamı seçerek izleyen izleyicinin çoğul mesajlar arasında seçiminin, çoğulculukla karıştırılmasıdır (Hall, 1999b). Ancak iletişim içeriğinin kendisine sunulduğu izleyici, bu içeriği seçen taraf değildir, onun kendi isteği ile izlediği içeriği seçmesi bulgusu kitle iletişim araçlarına içerik sağlayan herkes üzerinden sorumluluğu almakta, kültürün yönlendirilmesi sürecinde izleyici yönündeki dengesizlik görmezden gelinmektedir. Morley de (1992:54-55), Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımını izleyicinin toplumdan soyutlanarak yalnızca psikolojik gereksinimleri üzerine eğilmekle ve bu nedenle yaklaşımın sosyolojik açıdan yetersiz olması nedeniyle eleştirmektedir. İzleyiciyi aktif hale getirmekle, ilk defa kitle iletişiminde ilgiyi mesajdan izleyiciye yönelten Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımı, eleştirel yaklaşım tarafından izleyiciyi toplumsal, kültürel ve tarihi bağlarından kopartarak incelediği için de yetersiz bulunmaktadır.

Eleştirel yaklaşıma mensup araştırmacılara göre, etki araştırmaları, oydaşma sağlama ve toplumsal denetimin sürdürülmesi için gerçekleştirilmektedir. Toplumsal düzen; toplumsal, siyasal ve hukuksal disiplinin güçlendirilmesini gerektirmektedir ve var olana -verili sınıf, iktidar ve otorite düzenlemelerine- eklenmiştir. Bu nedenle klasik etki araştırmalarının dışında gelişen kitle iletişim araştırmalarında “oydaşma” kavramı, kökten sorunlu kılınmıştır. Çünkü kitle iletişimi, var olanın devamını garanti eden süreçlerin, mutlak bir parçası olmak zorunda değildir. Etki araştırmalarından ikinci kopuş, medyanın durum tanımlamaları kavramı etrafında doğmuş, medyanın varsayılan doğalcılığını destekleyen “şeffaf dil” anlayışı sorunlaştırılmıştır. Buna göre gerçeklik, basitçe verili olgular dizisi olarak görülmemekte, medya gerçekliği sadece üretmeyip, yeniden tanımlamaktadır. Medyanın gerçekliği anlamlandırma ve gerçek denileni tanımlama gücü, etki araştırmalarına getirilen eleştirilerle birlikte yeniden sorunsallaştırılmıştır. Böylelikle çoğulculuğun iktidarsız evrenine, iktidar sorunu yeniden dönmüş, iktidar anlayışının temelden değişmesi zorunlu görülmüştür (Hall,1999a:87-89). Kitle iletişim araştırmalarında etki araştırmalarından kopuş, yeni bir araştırma arayışı ve farklı epistemolojiye sahip açıklamalara duyulan ihtiyaçla eleştirel iletişim

araştırmalarının doğmuştur. Eleştirel kitle iletişim araştırmaları etki araştırmalarının sonuçsuz/niceliksel tekrarına verilen bir cevaptır.

Eleştirel Çalışmalar Disiplini

1970’li yıllar, kitle iletişim çalışmaları alanında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Kitle iletişim alanında, “paradigmatik bunalım” olarak adlandırılabilen bir dönem başlamıştır. Durgunluğun nedeni, bir yandan “etkiler” ile “Kullanımlar ve Doyumlar” çalışmalarının kitle iletişim konusunun karmaşıklığı ile başa çıkmadaki yetersizliği, öte yandan da “kültür”ü sorunsallaştıran çok sayıda gelişkin kuramsal fikrin ortaya atılıp tartışılmasıdır (Lewis,1991:36; Mutlu,1994:174). Hall’e göre, kitle iletişim araştırmalarının geçirdiği bunalım; hem içsel, hem dışsal boyutludur. Bunalım, iç boyutlarında, başat paradigmanın epistemolojik ve kuramsal temelleriyle olduğu kadar, yöntemleri ve işlemleri ile ilgilidir. Bunalımın dış boyutu ise, kitle iletişim kurumları ve pratikleri alanının, bir bütün olarak toplumsal oluşum içindeki daha geniş toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılar ve gelişmelerle ilişkisini kavramadaki yetersizliği sorularını kapsamaktadır. Baskın paradigmanın epistemolojik ve kuramsal zaafları arasında, bireyciliğin vurgulanması ve bu bireyciliğin kitle iletişimsel pratik ve kurumların toplumsal ve ortaklaşmacı karakteriyle çelişmesi, baskın paradigmanın kuramsal yetersizliğini yansıtmaktadır (1997:80-83). Bunlar genel olarak eleştirel yaklaşımların, kitle iletişiminde yalnızca etkiyi araştıran adanamlar kitle iletişim araştırmalarına yönelik eleştirileridir

Etki araştırmalarının tartışmaya açıldığı kitle iletişim araştırmalarının gündemini, 1970’lerin sonlarından itibaren İngiltere ve Kıta Avrupa’sındaki araştırmalardan⁴ etkilenecek, çalışma ve tartışmalarını endüstrileşmiş kapitalist toplumların Marksist bir eleştirisine dayandıran, sosyoloji, ekonomi, göstergebilim, siyasal felsefe, edebiyat çalışmaları, psikoloji ve tarih gibi çalışmalardan esinlenen, eleştirel çalışmalar belirlemeye başlamıştır (Fejes,1999:310). Ancak eleştirel çalışmalar, ortak çalışma nesnesine, sunuş üslubuna ya da ortak kavramlara ve temalara sahip bir düşünce olmaktan çok, paylaştıkları sorunsal bakımından bir kuram grubunu anlatmaktadır. Eleştirel çalışmaların tanımladığı nesnelere, kullandığı ifade tarzına, kavramlara ve yarattığı temalara tarihsel maddeci/Marksist sorunsal yön ve güç vermektedir (Sholle,1999:269). Ancak Hall’ün (1999) belirttiği gibi, eleştirel paradigma, kendi içinde bütünlüklü bir araştırma geleneğine gönderme yapmamakta, çeşitlilik göstermektedir. Eleştirel yaklaşımların ortak noktası, anlam üretme ve anlam kazanmanın her düzeyde toplumsal ilişkilerde yapılanmış eşitsizliklere gömülü oluşuna yaptıkları vurgudur.

Eleştirel kitle iletişim araştırmalarının ilgi odağı, toplumsal gücün kullanımında kitle iletişimin etkisidir. Bu araştırma tarzında adanamlar araştırmada olduğu gibi mesajın etkisine yoğunlaşmaz. Buna göre, etkililik ne güçle, ne de basit çizgisel terimlerle kavranabilir. Eleştirel kitle iletişim araştırmacılar açık ya da kapalı olarak politika ve epistemoloji arasındaki bağı kabul ederlerken toplumsal gücün kullanılmasında bilginin kontrolü üzerinde

⁴ Avrupa’da kitle iletişim sorunu, ABD’de olduğu gibi teknolojik bir gelişimin sonucu olarak “kitle iletişim araçlarının” kavramsallaştırılmasının net bir tanımını oluşturmaktan çok, daha genel bir “kitle iletişim” sorunsalı çevresinde gelişmiştir. Avrupalı sosyal bilimciler, gelişen medya ortamı karşısında karamsarlığa kapılırlar da, kitle iletişim sürecini toplumsal ve ekonomik yapı, dil ve bireyin ruhsal yapısı gibi daha genel sorunlarla birleştirerek incelemiştirler (İnal,1996:37).

durmuş, yeni sorular yanında eskilerin de yeniden tanımlanmasını gündemlerine almışlardır (Slack ve Allor, 1994:270-271). Eleştirel çalışmaların kendi içinde de ideoloji sorunu ele alısta, medya metinleri ve izleyicileri değerlendirmede ve izleyiciye etkinlik/edilginlik boyutlarında yaklaşma açısından çeşitlilik gösteren üç yaklaşım bulunur: Bunlar yapısalcı, siyasal ekonomi ve kültürelci çalışmalardır (Curran vd.1989:245).⁵

İki Araştırma Geleneği Arasındaki Farklar

Eleştirel yaklaşımları “eleştirel” olarak konumlayan, incelenen konu ya da uygulanan araştırma tekniği değil; Curran’ın (1999), ifade ettiği gibi, “iktisadi ve siyasal iktidarı kavramlaştırma biçimidir”. Hall’e (1999:89) göre, liberal kuramın davranışsalcı araştırmalarında olduğu gibi, eleştirel paradigmanın üzerinde uzlaşmış ‘içsel ve yöntembilimsel rafineliliği’ yoktur. Her ne kadar Lazarsfeld tarafından “yönetimsel” ve “eleştirel” araştırma ayrımı yapılsa da, eleştirel çalışmaların eleştireliliği “deneysel” çalışmalara karşıt olmakla” belirlenmemektedir (Hardt,1999:33). Slack ve Allor'un belirttiği gibi, eleştirel ve çoğulcu gelenekleri ayırmaya yarayan basit ikilikler - özgürlükçü bilime karşı tutucu bilim, eleştirele karşı kurumsal, felsefi vurguya karşı deneysel, işlevselciliğe karşı Marksizm gibi- anadamar yaklaşımların eleştirel yaklaşımların farklılıklarına karşı duyarsız olduğu gibi, bu farklılığın temelini oluşturan karmaşık politik ve epistemolojik düşünüşü de bozarak gizlemektedir. Bu açıdan değerlendirildiği zaman, iki yaklaşım arasındaki temel farklılıklar; politik ve epistemolojiktir (1994:263). İki yaklaşımın birbirinden mutlak şekilde ayrılmasının zorunlu olmadığını düşünen Slack ve Allor (1994), kitle iletişimin oldukça geniş sosyal yapısına odaklanmanın işlevselci yaklaşıma fayda sağlayacağını belirtirken, açıkça felsefi olmayan eleştirel araştırmaların ya da etkiler üzerinde durmayan niceliksel/deneysel yaklaşımların da var olduğunu söylemektedir. Anadamar kitle iletişim araştırmasının siyaset ve reklam mesajlarının daha rafine hale getirilmesi sürecine vurguda bulunması, kitle iletişiminin tarihi, sosyo ekonomik ve kültürel yönlerini ele almayı ya da kısıtlı ele alışı onun eleştirilen, tutuculukla, statükoyu korumakla eşleştirilen yönleridir. Oysa eleştirel çalışmalar bir kitle iletişim araştırmasının içinde yaşanan kültürden, geçmişten ve ekonomiden bağımsız düşünülemediğini vurgularlar. Bu anlamda her iki geleneğin kendi içlerinde eksiklikleri mevcuttur.

Kitle iletişim araştırmaları henüz gelişim aşamasındayken, 1970’lerde Kıta Avrupa’sındaki araştırma gelenekleri gelişmemişken, Nazi zulmünden kaçarak Amerika’ya

⁵ Dilbilim, antropoloji, göstergebilim ve psikanalizden esinlenen yapısalcı yaklaşımların başlıca amacı, medyadaki anlamlandırma ve temsil etme süreçlerini incelemektir. Bu amaçla, filmler, televizyon programları, edebi metinler analiz edilmiştir. Yapısalcı yaklaşım içinde, Marksist ideoloji kuramında yer alan, ideolojiyi medya endüstrilerinin ve toplumun ekonomik yansıması olarak ele alan geleneksel yorum, Althusser’in insanların ideolojiyi gerçek dünya ile ilişki kurmalarını sağlayan tema ve temsilleri ifade ettiği düşüncesiyle yer değiştirmiştir (Curran vd., 1989:245). Ekonomi politik yaklaşımı, medya üretiminin ekonomik yapısı ve süreçleri üzerinde odaklanmaktadır. Altyapı, üstyapı ayrımını kullanan, daha klasik bir ideoloji nosyonuna yaslanan ekonomi politik yaklaşımı, medyanın, medyaya sahip olanların ve onu denetleyenlerin sınıfsal çıkarlarını meşrulaştıran yanlış bilinç ürettiğini ve yaydığını ileri sürmektedir (Murdock ve Golding,1973:17). Eleştirel perspektifte yer alan üçüncü yaklaşım, Kültürel Çalışmalardır. Üçüncü yaklaşımın temsilcisi İngiliz Kültürel Çalışmalar yaklaşımı, kültür, endüstri, demokrasi ve sınıflar arasındaki ilişkileri medya, popüler kültür ve edebi metinler gibi sorunlu alanlarda çalışarak, Marksizm içindeki karakteristik sorunların kavramsallaştırılmasında bir alternatif yaratma girişimidir (Hall,1980:25).

gelen, Frankfurt Okulu üyelerinin fikirlerinden yararlanmak isteyen Lazarsfeld'in girişimleriyle iki geleneğin öncül yaklaşma çabaları başlamıştır.

3. İki Araştırma Geleneğinin Yakınlaşması: Anadamar/Çoğulcu ve Eleştirel/Radikal İletişim Araştırmalarında İlk Yöndeşme Çabaları: *Princeton Radyo Projesi*

Eleştirel ve anadamar/çoğulcu araştırmalar arasında yöndeşme çabalarına ilişkin ilk girişim, Amerika'da Lazarsfeld'in çalışmakta olduğu projeye Adorno'nun dahil olmasıyla başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Alman felsefecileri ve toplum bilimcileri Amerika'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. Kendisini "Avrupalı bir pozitivist" olarak gören Paul Lazarsfeld, sürgünlerinin ilk yılında Max Horkheimer ve Adorno ile karşılaşmıştır. Eleştirel kurama yakınlığı olmamakla birlikte Lazarsfeld, bu okulun kitle kültürünü ele alışları ve medyanın içeriğinin araştırılması fikrini paylaştığı için "Radyo Projesi"nde Adorno ile çalışmaya başlamıştır (Hardt, 1999:32). *Princeton Radyo Projesi*, 1937 yılında başlayan Rockefeller tarafından desteklenen bir projedir. Yedi yılda tamamlanan projede medyanın özellikle radyonun toplumsal etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Adorno, Radyo Projesine katılmıştır ancak başlangıçta proje ne demektir onu bile bilmemektedir. Lazarsfeld için ise Adorno'nun müzik sosyolojisi üzerine çalışmaları nedeniyle projeye dahil olması, araştırmaya getireceği eleştirel perspektif ve yeni bir bakış açısı nedeniyle değerlidir. Lazarsfeld bu proje ile Avrupalı kuram ile Amerikan deneyselciği arasında bir yöndeşmenin gelişmesini umut etmektedir (Supa, 2009, Hardt, 1999). Ancak beklentiler gerçeğe uymaz. Adorno Radyo Projesi'nde 3 yıl çalışır ve Lazarsfeld ile araştırma paradigmalarının çatışması nedeniyle 1941 yılında projeden ayrılır. Adorno deneysel sosyolojinin kuramsal yoksunluğu ve yöntemin teknik pratiklere indirgenmesinden hoşlanmamış, izleyici yerine, medya metni üzerinde durmak gerektiğini savunmuştur (Mattelard, 1999'dan aktaran, Erdoğan vd, 2005). Adorno Lazarsfeld'in kültürü ölçmesini yanlış bulmaktadır. Ona göre araştırma, olguları soruşturmak, tanımlamak, organize etmek ve kümelemek değil, olguları yorumlamaktır. Deneysel araştırma, olguları mekanik olarak işlev gören kategorilere bölmektedir. Lazarsfeld'e göre de eleştirel kuram, normatif, uygulama için temelsiz ve tanımlamadan yoksundur ve kuramın kurucu öneriler geliştiren bir olgu bulma konusundaki katkısı yetersizdir (Supa 2009:11). Adorno'nun Horkheimer'la karşılaşmasının işbirliğine dayalı bir sonucu olarak 1941 yılında *Studies in Philosophy and Politic Science* dergisinde kitle iletişimin sorunları üzerine özel bir sayı yayınlanır. Dergide Lazarsfeld'in "*Yönetimsel ve Eleştirel İletişim Araştırması Üzerine Düşünceler*" adlı makalesini yayınlamasının ardından alandaki iki farklı araştırma biçimi adlandırılmış olur. Lazarsfeld'e göre yönetimsel araştırma, kamu ya da özel herhangi bir yönetsel birimin hizmetinde yürütülürken, eleştirel araştırma hangi özel amaca hizmet ederse etsin yönetsel araştırmaya karşı yerine getirilmektedir (Hardt,1999:33). Adorno ve Lazarsfeld'in birlikte yürüttüğü çalışma sonrası yaptıkları açıklamalar, deneysel araştırma ile eleştirel epistemolojik yaklaşım arasındaki farkları ve birbirlerine yönelik eleştirileri ortaya koymaktadır. Frankfurt Okulu ve Lazarsfeld arasındaki tartışmadan biri uygun kitle iletişim araştırması yöntemi üzerinedir: Yönetimsel araştırma görüşüne göre, uygulama veya eylem, kuramsal varsayımdan çok daha önemlidir. Var olan ekonomik ve siyasal güç ile kurulu düzeni destekleyen sosyal güçler arasında kuvvetli bir bağ vardır. Yönetimsel araştırma, orta-seviyede kuramlar üretmek için veri analizine dayanır; zenginliğin üretimi, dağılımı ve güç ile ilgilenmez. Lazarsfeld'in eleştirel inceleme tanımlaması, eleştirel araştırmanın tarihsel

geleneğini ihmal etmektedir (Hardt, 1992'den akt. Erdoğan vd, 2005).

Projenin başarısızlığına rağmen Lazarsfeld, iki araştırma geleneği arasında yakınlaşmanın mümkün olduğunu savunmaya devam etmiş, eleştirel çalışmayı Amerikan izleyicisine sempatik bir tarzda açıklamaya çalışmış ve bu yaklaşımın yeni araştırma fikirlerine öncülük edebileceğini göstermeye uğraşmıştır. Lazarsfeld'in eleştirel ve yönetsel araştırma arasındaki farklılıkları ortaya koyuşunda amaç, yakınlaşma ve işbirliğini koruyabilmek içindir. Lazarsfeld eleştirel araştırmaların kitle iletişim çalışmaları alanını canlandırabileceğine inanmaktadır. Ona göre, "eğer araştırmaya katılan insanlarla, araştırmada geliştirilen problemler, deneysel bir çalışma ile birleştirilerek, eleştirel araştırma şeklinde formüle edebilebilseydi araştırmacının gerçek faydası ortaya çıkabilirdi" (Slack ve Allor,1994:265). Ancak yine de Lazarsfeld'in başat demokratik uygulamanın sınırları içinde kalmak şartıyla, toplumsal olarak arzu edilebilir bir amaç olarak eleştirel araştırma önerisi tarihin gidişine aykırıdır. Çünkü Lazarsfeld bizzat kurduğu araştırma biçimiyle yani deneyselciliği toplum kuramının temeli olarak konumlaması nedeniyle eleştirel kuramı toplum kuramından başarılı bir şekilde dışlamıştır (McLuskie, 1997'den akt. Hardt, 1999:38). Anadamar kitle iletişim araştırmalarında, Lazarsfeld'in önderliğinde karşıt kutuplar bir araya getirilmek istenmiştir ancak alternatif bir biçim kurmak yönünde gerçek bir çaba gösterilmemiştir. Araştırmacılar muhafazakâr doğaları nedeniyle Marksist bir yaklaşımı kullanmak konusunda gönülsüz davranmışlardır. Toplumsal bütünleşme aracı olarak konumlanan medyaya ilişkin çalışmalarda da ideolojik olarak statüko korunmuştur.

Lazarsfeld ile Adorno'nun iki yaklaşım arasındaki ortaklığı kurma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır ancak yönetsel araştırmaya karşıt olarak eleştirel araştırma, kitle iletişim araştırmalarının gelişiminde bir meşruluk noktası haline gelmiştir. Bu kavramla, kitle iletişim araştırmalarının toplumun incelenmesinde eleştirel düşüncenin yansız, bağımsız bir konum olduğu ortaya konmuş ve eleştirel çalışmaların yöntemi sadece kitle iletişimini kapsamayıp, tüm toplumsal incelemelerde uzmanlık alanı olarak ortaya çıkmıştır (Hardt, 1999:35). İki geleneğin birbirine yaklaşma süreci geleneklerin yönetsel ve eleştirel olarak adlandırılması ile sonuçlanmış ve her iki gelenek kendi araştırma yöntemi, dünyayı, toplumu ve kültürü kavrama biçimine göre araştırmalarını yürütmüştür. İzleyici araştırmaları iki geleneği bir araya getiren, yöntemlerinin kimi zaman benzeştiği bir çalışma alanı olarak var olmuştur.

İkinci Dönem Yöndeşme Girişimleri

Kültürel Çalışmalar yaklaşımı içinde yer alan izleyici araştırmaları, yazımızın konusu olan iki kutuplu kitle iletişim çalışmalarında "yöndeşme" kavramının temellendiği çalışmalardır. 1940'lı yıllarda başlayan ancak başarısızlıkla sonuçlanan iki kutup arasındaki yakınlaşma girişimleri, izleyici araştırmaları bağlamında 1970'lerden sonra yeniden gündeme gelmiş, anadamar ve eleştirel kitle iletişim araştırmacıları birbirlerinin yöntemlerine yakın çalışmalar üretmeye başlamışlardır. Ancak ikinci yöndeşme girişimi, izleyici araştırmalarının anadamar araştırmayla benzeşmesi olarak eleştirilmektedir. Bu başlık altında, Kültürel Çalışmalar ve anadamar izleyici araştırmalarının izleyiciye bakışlarındaki yakınlaşma nedeniyle alımlama analizlerine getirilen eleştirilerle birlikte iki geleneğin yöndeşmesi anlatılacaktır.

Curran'a (1999) göre, özellikle 1970'lerden sonra anadamar yaklaşımlar, medyanın şiddet, oy verme davranışı ve siyasal sorunların ön plana çıkarılışı üzerindeki etkilerini

araştırdıkları medya analizlerinden uzaklaşma eğilimine girmiş, medyanın siyasal sistemin yapıları ile işlevleri üzerinde ve sosyo- bütünleşme üzerindeki tesiri, toplumsal kimliğin oluşumundaki rolü vb. gibi daha önce eleştirel çalışmaların konuları olarak işlenmiş alanlarda çalışmaya başlamıştır. Buna mukabil izleyici alımlama çalışmaları ki öncülleri -1940'lı yıllarda anadamar çalışmalar içinde yer alır- eleştirel çalışmalar içinde yapılmaya başlanmıştır. Curran'a (1999) göre, Marksizm'in yeniden yorumlanması, -ki bu siyaset ve ekonominin mütekabiliyetinin kırılması anlamına gelir- başat ideoloji görüşünün bir yanılısama olarak görülmesi, Althusser ve Gramsci'nin çalışmalarının etkilerinin birleşimi olarak eleştirel çalışmalar, geçmişte durduğu yeri kaybetmiş, anadamar çalışmaların izleklerini takip etmeye başlamıştır. Yöndeşme kavramını “yeni revizyonizm” olarak adlandıran Curran'a (1999) göre, 1940'lı yıllarda yapılan medya araştırmalarının başlıca yönelimi, daha teknik ve daha az incelikli yollardan da olsa izleyicinin bağımsızlığını ve özerkliğini ileri sürerek, medyanın etkilerine dair yaygın inancı dağıtmaktı. 1980 sonrası yapılan ve kendini “yeni” olarak konumlayan araştırmalar bir tekrarı çağrıştırmaktadır (Curran,1999). Curran Kültürel Çalışmalar yaklaşımı içinde geliştirilen alımlama analizlerini yeni olarak görmemektedir. Oysa alımlama analizleri anadamar izleyici araştırmalarının kısıtlı sosyolojik (Morley, 1992) doğasını, izleyicinin sadece psikolojik gereksinimlerine dayalı izleme aktivitesini eleştiren çalışmalardır. Curran eleştirisinde alımlama analizlerinin bu yönünü görememektedir.

Eleştirel kitle iletişim araştırmacıları tarafından yöndeşme konusuna örnek teşkil eden alımlama analizinin, izleyici araştırmalarına yeni bir soluk getirdiği ifade edilmektedir (Ang,1990). Alımlama çalışmaları ile bir mesajın anlamının yalnızca metne ya da kitle iletişim aracına bağlı olmadığı, izleyicilerin ait oldukları toplumsal, kültürel envanterlerinin dolayısıyla kurulduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Alımlama analizi, kitle iletişim süreci ve alıcı ilişkisini hem niteliksel, hem de niceliksel araştırma tekniklerinden yararlanarak, farklı toplumsal, ekonomik ve kültürel geçmişe ve toplumsal cinsiyete sahip izleyicilerin, kitle iletişim araçları tarafından kodlanarak gönderilen anlamı, kendi konumlarının belirleyicileri altında ürettiklerini öne sürmektedir. Jensen ve Rosengren'e göre, alımlama analizi, toplum bilimsel ve beşeri bilim perspektiflerini birleştirme girişimini başlatmış, böylece eleştirel/deneysel, niteliksel/niceliksel gibi ayrımlar arasındaki keskin görünen farkları azaltmıştır. Bunun sonucunda deneysel izleyici araştırmaları da niteliksel bir gelişmeye doğru bir dönüşüm geçirmiştir (Jensen ve Rosengren, 2005:71; Hoijer, 2005).

Çoğulcu gelenek araştırmalarıyla, eleştirel geleneğe doğru yol alırken, eleştirel gelenek içinde de çoğulcu geleneğe doğru bir ivme söz konusudur. Radway ve Ang'in çalışmaları, bu örnekler arasındadır. Radway, popüler sevda romanlarını okuyan bir grup kadınla etnografik bir çalışma yürüterek, bu kadınların sevda romanlarından aldıkları doyumunu incelemiş, bir dükkanın sürekli müşterisi olan 16 kadınla, bireysel görüşmeler yapmıştır. Kadınları sevda romanı okuma temelinde özgül bir “yorumlayıcı topluluk” olarak ele almıştır. İçerik analiziyle yapılan araştırmalar, okuyucular üzerinde sevda romanı okumanın negatif, yıkıcı etkilerini gösterirken, Radway'in görüşmesinde kadınlar roman okumaktan duydukları memnuniyeti belirtmişlerdir. Temel endişesi okumadan edinilen hazı ortaya koymak olan Radway (1995), kaçış gibi gözükse de hazı hazırlayan nedenleri açıklamaya girişmiştir. Ang (1985) de, Dallas adlı dizi karşısında izleyicilerin hislerini araştırmıştır. Bir dergiye ilan veren Ang, Dallas'tan hoşlananların ya da hoşlanmayanların nedenlerini belirterek kendisine yazmalarını istemiştir. 42 yanıt alan Ang, temsil konusunu sorun etmemiştir. Bu nedenle onun bilgi toplama yöntemi,

Dallas'ın yarattığı kitlesel büyüyü açıklamaya çalışan diğer araştırmacılar için sorun yaratabilirse de, Ang'in analizi Dallas'dan edinilen hazzı açıklamada ilginç sonuçlar sunar. Ang ve Radway'in araştırmalarını oluşturma biçimleri tartışılabilir olsa da, bilgi toplama biçimleri çoğulcu gelenekten izler taşır. Ang araştırmasının Kullanımlar ve Doyumlar araştırmasına benzetilmesine yönelik olarak savunusunda, Kültürel Çalışmaların “etkin izleyici” kavramı ile basitçe Kullanımlar ve Doyumlar araştırmasındaki “özgür, rasyonel ve güçlü” tüketicileri kastetmediğini, izleyicilerin TV izlemeye etkin olarak katılmasını kültürel pratikler ve ilişkiler içinde değerlendirdiğini belirtmektedir. Kültürel Çalışmalar perspektifinde yapılan alımlama analizleri, medya tüketiminin heterojen pratiklerinde iktidar ilişkilerinin nasıl örgütlendiğine bakmakta, medya tüketimini anlam ve haz üzerine kültürel mücadele alanı olarak ele almakta, Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımından farklı olarak, deneyimlerdeki çeşitliliğin nasıl ve niçin oluştuğunu da ayrıntılı biçimde yorumlamaya çalışmaktadır (Ang,1989'dan akt. Kejanlıoğlu, 1996:1526).

Ancak Curran'a (1999) göre, izleyici araştırmasında işler o kadar pürüzsüz değildir, ilk olarak eleştirel kitle iletişim araştırması, anlamı görece sorunsuz bir analiz zeminine oturturken, metin içindeki tutarsızlıkları, çelişkileri vurgulayan yeni bir zemine kaymış, ikinci olarak alımlama analizleriyle, izleyicilerin metinlerdeki sabit anlamlara önceden düzenlenmiş yanıtlar verdiği varsayımı, anlamın metin ile izleyicinin toplumsal konumunun etkileşimi yoluyla inşa edildiğini belirten anlayışa doğru yön değiştirmiştir. Curran, alımlama analizlerinde anlamın metin ile izleyicinin toplumsal ve söylem koşullarına bağlı olarak oluştuğu, izleyici özerkliğine yapılan vurgunun medyanın sınırlı etkilerine göndermede bulunması nedeniyle bu çalışmaları *yeni revizyonist* çalışmalar olarak nitelemekte, bu nedenle artık eleştirel çalışmaların anadamar çalışmalarla aynı kulvarda yer almaya başladığını belirtmektedir (1999:409-410).

İki araştırma geleneğinin yöndeşmesinin eleştiri noktasında değerlendirildiği bir başka örnek de Kültürel Çalışmalar'ın analizlerinde eleştirel ekonomi politik yaklaşımı görmezden gelmelerini eleştiren Golding ve Murdock'a (1997:71) aittir. Yazarlara göre metinlerin taşıdığı anlamlara odaklanan Kültürel Çalışmalar yaklaşımındaki izleyici analizleri, yalnızca metnin anlamlarına ve tüketim anını ele alarak metnin üretim bağlamını analiz dışında bıraktıkları için iletişim serbestini savunan liberallerle ortaklaşmaktadırlar. John Fiske'in müzakere eden, muhalif okuyan izleyiciye yaptığı vurgu, simgesel üretimin yapılandırıcı kurumları analiz dışı bırakan, argümanlarını bir ideoloji teorisi haline getirilmesini olanaksızlaştıran, kamusal alanın parçalanmasının siyasal önemini dikkate almadan geliştirdiği (Stevenson;2006:159) alımlamadaki tüketimi romantikleştirerek değerlendirmesi, Kültürel Çalışmalar yaklaşımı ile anadamar yaklaşımın benzeşme noktalarının eleştirisi olarak konumlanır. Bu şekilde Kültürel Çalışmalar tıpkı anadamar araştırma gibi kitle iletişiminin var olan baskı ve tahakküm ilişkilerini sürdüren, statükonun varlığını koruyan yapısının bir tekrarı haline gelir. Bu konudaki eleştiri, Kültürel Çalışmalar yaklaşımının analiz birimi olarak ekonomik yapıyı dışlamasına getirilir.

Etki araştırmaları, metinler tarafından yaratılan çok katlı anlamları, izleyicilerin aktif ve yaratıcı rolünü, farklı toplumsal konumların ve söylem konumlarının farklı okumaları teşvik ettiğini 1940'lardan beri vurgularlarken, Curran'ın ısrarla “yeni revizyonist” dediği alımlama araştırmaları, tüm bunları farklı bir teknik dilde ifade ederek yeniden ileri sürmektedir. Bu

durumda “eski çoğulcu yemeklerin yeniden ısıtılıp, yeni bir usulle servis yapıldığı” (Curran, 1999:417) gibi bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Çoğulcu gelenek içinde minimal etki modeli tartışmaya açılıp, etkinin varlığı göz önünde bulundurulurken, eleştirel gelenek çoğulcuların terk ettiği alana doğru hamle etmektedir. Eleştirel gelenek de, Frankfurt Okulu’na temsil edilen kitle kültürü hakkındaki seçkinliğin terk ederek siyasal estetikten, popüler estetiğe doğru kaymaktadır.

Schroder’de izleyici araştırmalarını, öncülleri 1940’larda oluşturulan Kullanımlar ve Doyumlar araştırmalarına yeniden keşfedilmesi olarak yorumlamaktadır (1987:13). Schroder, geçmişte medya çalışmalarının dilbilimsel kuramlardan alınan niteliksel teknikler kullanarak medyayı güçlü olarak gösterdiğini ve medyanın ideolojik etkisine odaklandığını oysa eleştirel çalışmalar içinde konumlanan izleyici çalışmalarının medyanın sınırlı etkilerini göstererek deneysel çalışmalara yöneldiğini, bunun ise bir yenilik olarak görülemeyeceğini belirtir (1987:16). İki gelenek arasındaki yaklaşmayı anlatan Schroder, sosyal bilim olarak adlandırdığı anadamar gelenekteki araştırmacılar arasında, savaş sonrasında, eleştirel kitle iletişim araştırması geleneğine benzer soruların sorulmaya başladığını belirtir ve örnekler verir: Neuman (1982) tarafından yapılan bir araştırmada, Amerika’da televizyonun kültürel rolü araştırılmıştır. Bu araştırma, çoğulcu geleneğin eksikliklerine çare bulmak için, geniş vizyonlu sorulara yanıt arama amacını taşımaktadır. Neuman’ın soruları arasında “aynı programı izleyen farklı insanlar, gerçekte aynı programı mı izlemişlerdir?” sorusu bile vardır. Açıkça sorulan sorular, kültürel anlam ve farklılaşmış izleyici deneyimleri hakkında, Kültürel Çalışmalardan beklenen sorulardır. Katz ve Liebes’in *Dallas* üzerine yaptıkları araştırmada da benzer bir biçimde, Amerikan TV programlarının karşı kültürel değerlendirmesini gerçekleştirmek için, aynı programı izleyen farklı uluslardan izleyicilerin okumalarına ilişkin sunulan sorular, eleştirel geleneğe yakındır (Schroeder,1987:18-20).

Her iki kitle iletişim araştırması geleneğine sahip bilim insanlarının iki geleneğin bir araya gelişinin yarattığı sinerjiyi ve kitle iletişim alanının geleceğini tartıştıkları zeminlerden biri de, *Journal of Communication* dergisinin 1983 yılında çıkardığı, “*Alandaki Mayalanma*” (Ferment in the Field) sayısıdır. Derginin bu sayısında iki araştırma yaklaşımın arasında kutuplaşma yerine, zorunlu bir eleştirel değerlendirmenin yapılabilmesi için bir girişimde bulunulmuştur. Ancak Hardt’a göre bu yazılar büyük amaçlarına rağmen, alanı önemli bir araştırmaya sevk etmeye yetecek ölçüde eleştirel kuram ya da kitle iletişim üzerine neo-Marksist perspektiflerin kabul edilmesinin ötesine taşamamıştır. Anadamar yaklaşım, seçimin ideoloji ve toplumbilimi arasında yapılması gereken bir seçim olmayıp bizzat toplumbilim pratiğinin içindeki ideolojik bağlama gömülü kaldığı görememiştir. Eleştirel Kuram ya da Kültürel Çalışmalar’ın çağdaş toplumun eleştirisine yönelik bir söz dağarcığı ve bir ortak dil yarattığı savunulmuş olsa da bu dil Amerikan kitle iletişim araştırmasının ideolojik perspektifinde bir değişim yaratmamıştır (1999:46).

İletişim alanında iki kutup arasındaki ilişkiler, yeniden *Journal of Communication Dergisi*’nin 1993 yılında, “*Alanın Geleceği- Kırılma ve Uyum Arasında-*” başlıklı sayıda değerlendirilmiştir. İlgili sayıda eleştirel ve anadamar araştırma geleneklerinin yakın ve uzak oldukları çalışma alanlarını ortaya konmuştur. Bu sayıda yer alan yazılar değerlendirildiğinde kitle iletişim araştırmacılarının ait oldukları kutupları değiştirmemiş oldukları görülür. Eski karşıtlıklar yerini yeni çıkmazlara bırakmıştır ancak eleştirel ve anadamar araştırma

gelenekleri arasında eski ayırımın devam ettiği görülmüştür (Sjovaag ve Moe, 2009:130).

Sonuç: Anadamar ve Eleştirel Geleneğin Sentezi Mümkün mü?

Anadamar gelenek savaş sonrası uygulamalarında, medyanın sınırlı etkileri tezinden vazgeçerken, eleştirel gelenek de güçlü medya etkisi tezini bir yana bırakmak zorunda kalmıştır. Bu açıdan değerlendirildiği takdirde, her iki geleneğin bir uzlaşmaya doğru gittiği gözlemlenebilir. Jensen ve Rosengren, yöntem konusunda beşeri çalışmalar dediği eleştirel geleneğe, inceledikleri nüfus gruplarına ilişkin standart demografik sınıflamaların yadsındığını belirtir. Benzer şekilde, anadamar gelenekteki araştırmaların çoğunda da içerik teknik terimlerle, kültürel olarak şifrelenmiş anlam taşıyıcılar olarak değil, yalıtılmış bilgi parçaları olarak görülmektedir. Bu ayırımın kapatılması, gerçekten disiplinler arası yöntemlerin gelişmesi için yararlı olacaktır. Beşeri bilimler/eleştirel gelenek içinde geçerlik, güvenilirlik, genelleştirilebilirlik gibi teknik ifadeler kabul edilmeye başlamışken, sosyal bilimler/çoğulcu gelenek de beşeri geleneğin çözümleme ve yorumlama tekniklerini yeniden öğrenmektedir. Tüm bu çalışmalarla, kitle iletişim araştırmaları için bir meta kuram yaratma yolunda uzun vadeli disiplinler arası bir çaba gerekir, bu durumda da farklı tetkik şekillerinin birbirini nasıl tamamlayacağı sorunu çözümlenmelidir. Bu açıdan en işe yarar çözüm bir kaç araştırma tekniğinin bir araya getirilmesi olacaktır. Jensen ve Rosengren üç tür araştırma modelini örnekleyerek bir çözüm önerisi sunarlar (2005:80-83):

İlk olarak, deneysel bir tasarımla, izleyici araştırması ve içerik çözümlemesi bir araya getirilebilir. Burada üstlenilmesi gereken zor görev, genel alımlama sürecinin gerisinde yatan özel toplumsal-psikolojik süreçleri aydınlatmaktır. İlgi çekici soru, böyle deneysel ve kuramsal sonuçların ne kadar kalıcılık göstereceğidir.

İkinci olarak, kültürler içindeki karşılaştırmalı çalışmalar, çok yöntemli deneysel araştırmalarda ortaya çıkacak yeni gelişmelere çok iyi uyum sağlayacaklardır. Ancak bunu gerçekleştirebilmek için veri toplama bağlamını karakterize etmede ve genişletmede, izleyicilerle ilgili derinlikli, doğal gözlem ve etkileşimler gerekli olabilir.

Üçüncü olarak ise, izleyici araştırmaları, daha önce bazı araştırmacıların yaptığı gibi, cemaat çalışmalarına yönelerek farklı gelenekleri değerlendirebilir. Çünkü özel cemaatlerin kültürel ve kitle iletişimsel pratikleriyle ilgili çalışmalar, medya kullanımının gerçekleştiği mikro ve makro toplumsal bağlamları ayrıntılı olarak inceleme fırsatı sunar.

Schroder de iki geleneğin bir noktada buluşması olgusunu değerlendirirken, eleştirel çalışmaların bu nedenle daha az eleştirel olmayacağını, çoğulcu geleneğin de daha eleştirel olacağını belirtmektedir. Bu açıdan yapılması gereken şey, niceliksel bir sürece doğru, niteliksel bilgiyi birleştirmektir. Bir metnin analizi sosyal semiyotik bir biçimde yapılmalıdır çünkü güvenilir yorumlama prosedürleri geliştirme ihtiyacının, pragmatik açıdan ayaklarının yere basması bir zorunluluktur (1987, s. 26-28). Ancak anadamar kitle iletişim çalışmalarında Kültürel Çalışmalar'ın sahip olduğu cazibe, alanda yaşanan sorunları gideremez çünkü anadamar kitle iletişim çalışmalarının birçoğu kuramsal bir altyapıya sahip değildir. Ayrıca anadamar eleştiri, eleştirel kuram ve Kültürel Çalışmalar'ı besleyen diğer disiplinlerden kendini yalıtıma devam etmektedir (Hardt, 1999: 58-59).

1940'lı yıllardan beri kitle iletişim araştırmaları alanında, iki kutup arasında bir orta yol bulma çabaları söz konusudur. Gerek çoğulcu gelenek, gerekse eleştirel gelenek değişmez, sabit yapılara sahip değildir. Her iki geleneğin birbirleri ile ortak olan pek çok nitelikleri bulunabilir ve çeşitli girişimlerle bu ortak yönler geliştirilebilir. Ancak Curran'ın (1999) da ifade ettiği gibi, her iki gelenek arasında ekonomik ve politik açıdan iktidarı kavramsallaştırma biçimi farklıdır. Bu farklılık, yöndeşme olgusunun varlığına kısıtlamalar getirir. Sorun sadece yöntem sorunu olarak değerlendirildiğinde, akademik gelenekler arasında bir yöndeşme kurulabilir olsa da, daha geniş bir çerçevede iki geleneğin birbirine benzeyen bir yöne doğru hamle yapması, iktidar kavramına bakıştaki değişimle oluşacaktır. Bu anlamda başta da belirtildiği gibi iki gelenek arasındaki politik ve epistemolojik farklılıklar (Slack ve Allor, 1994) varlığını korumaya devam ettikçe, yöndeşme iddiaları yöntemleri birleştirmekten öteye gidemeyecektir. Yöndeşme zaten iki araştırma geleneğinin dünyaya bakışının aynı noktada buluşmasını anlatan bir sözcük olarak ortaya konmamıştır. Birbirlerinden tamamen ayrı yöntemlere sahip olan iki gelenek, bir noktada buluşabilir mi sorusu üzerinden gelişen yöndeşme izleyici araştırmalarının yapılmasıyla yanıtını bulmuştur. İçinde anadamar izleyici araştırmalarıyla pek çok farklılıklar barındıran eleştirel izleyici araştırması, anadamar izleyici araştırmasının bazı yöntemlerini kullanmaya başlamıştır. Bu iletişim araştırmasının değerini azaltan bir durum değildir.

Buna mukabil yöntemler arası benzeşme de iki kutuplu gelişen kitle iletişim araştırmasının birbirine yakınlaşmasını getirebilir. Zira sadece niceliksel analizle yapılan ve büyük kütlerle çalışılması koşulu olan ve genelleştirilme iddiasında bulunan anadamar kitle iletişim çalışması, daha mikro alanları seçerek, nitel analizi de çözümlene biçimleri arasına katarak, tarihsel arka plan bilgisi ile inceleme birimlerinin daha geniş toplumsal, ekonomik ve kültürel analizi gerçekleştirdiğinde, iki araştırma geleneği bir noktaya gelebilir. Benzer bir şekilde eleştirel çalışmalar da analizlerine daha fazla sayıyı, içerik analizini katabildiklerinde araştırmayı yorumlama biçimlerinde bir eksiklik yaşanmayacaktır.

Kaynaklar

Ang, I. (1985), *Watching 'Dallas'*. London: Methuen.

(1990), Culture and Communication: Towards and Etnografic Critique of Media Consumption in the Transnational Media System. *European Journal of Communication*. Cilt 5, ss. 239-260.

Alemdar, K., Erdoğan.İ. (1990), *İletişim ve Toplum: Kitle İletişim Kuramları Tutucu ve Değişimci Yaklaşımlar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Althusser, L. (1991), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bennett., T. (1982), Theories of the Media, Theories of Society. M. Gurevitch v.d., (Ed). *Culture, Society and The Media* içinde. (s.30-55), London :Routledge.

Palmgreen, P. (1988/89), Kullanımlar ve Doyumlar Sarkacı:Çizginin Dışına

Salınmak.. Mutlu Binark (Çev). *Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Dergisi*. Sayı 10, ss.119-128.

Curran, J. (1999), “Kitle İletişim Araştırmalarında Yeni Revizyonizm: Bir Yeniden Değerlendirme Çabası”, Der. ve Çev., Mehmet Küçük, *Medya İktidar ve İdeoloji*. (ss. 397-425), Ankara: Bilim ve Sanat/Ark Yayınevi.

Curran, C., M. Gurevitch ve J. Woollacott (1989-90), İletişim Araçları Üzerine Çalışma: Kuramsal Yaklaşımlar, Çev., Meral Özbek. (ss. 229-253), *AÜBYYO Yıllık*.

Erdoğan, İ. Alemdar, K. Öteki Kuram, Erk Yayınları: Ankara, 2002.

Erdoğan, İ, İşler, E. K. ve Durmuş, N. (2005), Kitle İletişiminde Pozitivist Deneysel Geleneğin Kuruluşu: Lazarsfeld ve Yönetimsel Araştırmalar. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (sayı 21 ss 1-44).

Fejes, F. (1999), Eleştirel Kitle İletişimi Araştırması ve Medya Etkileri: Yok Olan İzleyici Sorunu, *Medya İktidar ve İdeoloji*. Der. ve Çev., Mehmet Küçük, (309-330), Ankara: Bilim ve Sanat/Ark Yayınevi.

Fiske, J. (1996), *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Çev., Süleyman İrvan, Ankara: Bilim ve Sanat/Ark Yayınevi

Hall, S. (1980), Cultural Studies and The Centre: Some Problematics and Problems, (Ed) Stuart Hall vd. *Culture and Language*, (ss.15-47), London: Hutchinson

(1997), Medya ve İdeoloji, (Ed. ve Çev.) Süleyman İrvan, *Medya, Kültür, Siyaset*. (ss.79-97), Ankara: Bilim ve Sanat/Ark Yayınevi.

(1999a), İdeolojinin Yeniden Keşfi: Baskı Altına Alınanın Geri Dönüşü. *Medya İktidar ve İdeoloji*. (Ed ve Çev.,) Mehmet Küçük, (ss.77-126), Ankara: Bilim ve Sanat/Ark Yayınevi.

(1999b), Kültür, Medya ve İdeolojik Etki, *Medya İktidar ve İdeoloji*. (Ed. ve Çev.,) Mehmet Küçük, (ss.199-144), Ankara: Bilim ve Sanat/Ark Yayınevi.

(2005), Kodlama ve Kodaçımleme, *Medya ve İzleyici: Bitmeyen Tartışma*. (Ed) Şahinde Yavuz . Çev. Yiğit Yavuz. (ss.85-97), Ankara: Vadi Yayınevi.

Hardt, H. (1999), Eleştirelin Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefetin Meydan Okuyuşu. (Ed ve Çev.,) Mehmet Küçük, *Medya İktidar ve İdeoloji*. (ss.15-76), Ankara: Bilim ve Sanat/Ark Yayınevi.

Hoijer, B. (2005), İzleyicilerin Televizyon Programlarını Alımlayışı: Kuramsal ve Metodolojik Değerlendirmeler. (Ed. ve Çev.) Şahinde Yavuz . *Medya ve İzleyici: Bitmeyen Tartışma*. (ss.105-129), Ankara: Vadi Yayınevi.

İnal, M.A. (1996), *Haberi Okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınları.

Jensen, K.B. ve Rosengren, K.E. (2005), İzleyicinin Peşindeki Beş Gelenek, (Ed.) Şahinde Yavuz, Çev. Ş. Ve Y. Yavuz, *Medya ve İzleyici: Bitmeyen Tartışma*. (ss.55-83), Ankara: Vadi Yayınevi.

Jensen, K.B. (1991), When is Meaning? Communication Theory, Pragmatism and Mass Media Reception *Communication Yearbook*. Cilt14, Sayı 3, ss. 3-32.

Kejanlıoğlu, Beybin (1996), İletişim Çalışmalarında Yöndeşme (Convergence) Tartışması. *Yeni Türkiye*. sayı 12, ss. 1519-1528.

Katz, E. (1959), Mass Communication Research and the Study of Culture , *Studies in Public Communication*. Cilt 2, ss. 1-6.

Lewis, J. (1991), *The Ideological Octopus: An Exploration of Television and Its Audience*. London New York: Routledge.

Morley, D. (1992), *Television, Audiences and Cultural Studies*. London New York: Routledge.

Murdock, G. ve Golding P. (1973), *For a Political Economy of Mass Communication* R. Milliband and J. Saville (Ed) . London: Merlin.

Mutlu, E. (1994), İletişim Alanına Aykırı Bir Bakış. *AÜ. İletişim Fakültesi Yayınları*. No.7. ss.165-181.

Radway, J. (1995), Yorumlayıcı Topluluklar ve Değişken Okuryazarlıklar: Sevda Romanı Okumanın İşlevleri. Mutlu Binark ve Süleyman İrvan, (Ed ve Çev.) *Kadın ve Popüler Kültür* içinde. (ss. 119-146). Ankara: Bilim ve Sanat/Ark Yayınevi.

Shroeder, K. C. (1987), Convergence of Antagonistic Traditions? The Case of Audience Research. *European Journal of Communication*. Cilt 1, ss. 7-31.

Sholle, D. J. (1999), Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar/Bilgiye. Mehmet Küçük, (Ed. ve Çev.) *Medya İktidar ve İdeoloji* içinde. (ss.267-307), Ankara: Bilim ve Sanat/Ark Yayınevi.

Sjovaag, H ve Moe, H. (2009), From Fermentation to Maturity? Reflections on Media and Communication Studies: An Interview with Todd Gitlin, Jostein Gripsrud & Michael Schudson. *International Journal of Communication* 3, ss.130-139.

Slack, J. D., Allor, M. (1994), Eleştirel İletişim Araştırmalarının Politik ve Epistemolojik Kökenleri. Çev. G. Seçkin. Ankara: A.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları. *Yıllık '94*. ss.263-275.